

daar 'n sterk nasionalistiese beweging van Indonesiërs wat vry van Nederland wou wees, aangetref. Die Japannese besetter het die nasionaliste teen blankes, veral Nederlanders, aangehits, 'n onafhanklike republiek na die Japannese oorwinning, vry van Nederland maar onderdanig aan Japan, beloof, jong nasionaliste, pemoeda's genoem, in paramilitêre organisasies gedril, van primitiewe wapens soos kapmesse en bamboesspere, voorsien en geleer om in koor "Merdeka" (vryheid) te skreeu.

Op 15 Augustus 1945 het Japan onverwags gekapituleer en op 17 Augustus het nasionalistiese leiers in Djokjakarta op Java die Republiek Indonesië uitgeroep. Die nuwe republiek het baie min mag en gesag gehad en die geallieerde troepe het eers laat in Oos-Indië aangekom om die gesag van die Japanners oor te neem en om die gevangenes te bevry en te repatrieer. Die eerste Britse troepe het eers in Oktober by Batavia geland en na Bandoeng gemarsjeer, en die eerste Nederlandse troepe het eers in Maart 1946 gekom, omdat Nederland eers in Mei 1945 van die Duitse besetting bevry is. Daar het in Oos-Indië 'n gesagsleegte ontstaan, waarin die pemoeda's gerooft en vermoor het. Weldra het die Indonessiese nasionaliste, onder wie die pemoeda's, hulle gekeer teen alle vreemde militêre en blankes, en duisende vreemde soldate, blankes in en buite interneringskampe en Indonesiërs wat van samewerking met vreemdelinge verdink is, vermoor. Die donker tyd van die Japannese besetting is in 1945 gevolg deur 'n chaotiese, wettelose, nog verskrikliker tydperk van Indonessiese terrorisme.

Ondergang.

Op die plase van blanke boere by Bandoeng het sommige betyds voor die terroriste na veilige plekke waar geallieerde troepe was, gevlug, ander is op hul plase betyds gered deur die Britte se opmars van Batavia na Bandoeng - verder wou die oorlogsmoë Britte nie opruk nie. 'n Derde groep het op hul plaas gebly en die gevare getrotseer. Onder hulle was die bewoners van die De-Wetplaas. Daar was Willem van Zyl in April 1940 oorlede, gevolg deur Mas Pia en Mas Nah. Christoffel was ernstig siek aan maagkanker en is oorgebring na die hospitaal in Tjimahi. Sommige dogters is getroud en het die plaas verlaat. Nannie Hirschland is getroud met mnr. J. van Stijgeren en hulle het Oos-Indië verlaat en woon in 1988 te Seattle, VSA. Helena van Zyl is op 11 Desember 1941 'n paar dae na die begin van die oorlog teen Japan te Bandoeng getroud met mnr. E.J.D. Nagelgast, gebore op 20 Oktober 1912 te Amsterdam en destyds by die Nederlands-Indiese lugmag. Hulle het op 5 Maart 1942 in 'n vliegtuig van Andir by Bandoeng na Australië weggekom. Hy het in die oorlog as boordwerktuigkundige by die lugmag in die Verenigde State en Australië gedien. Hy het op 9 Januarie 1946 in Batavia aangekom en is aangestel as hoof van die aanskafafdeling van die KNIL.¹⁸⁾

Violet van Zyl, Christoffel se tweede dogter, het verpleegster geword en haar met haar eggenoot na die oorlog in Nederland gevestig. Mnr. Nagelgast het my oor Hertzog van Zyl meegedeel:

"De Japannese opzichter op de boerderij (Generaal de Wet) heeft Hertzogelke week (in het interneringskamp) opgezocht en hem 'n

mand met lewensmiddelen gebragt, zodat hij de gevangenskap in 'n lichamelijk goede toestand overleefd heeft.¹⁸⁾ Na die oorgawe van Japan het hy die konsentrasiekamp verlaat en enkele weke die bevriende familie Nagel op hul naburige plaas gehelp. Daarna het hy na die De-Wetplaas teruggegaan. Daar het hy Louis en Joop Hirschland en sy moeder Wilhelmina Maria van Zyl-Venter aangetref.

Die bewoners van die De-Wetplaas het gebly in vertroue op hul goeie betrekkings met die plaaslike bevolking. Het Louis Hirschland se baie optimistiese aard wat hom verlei het om op Ceylon te ontsnap en in Rangoon aan land te gaan, hulle beïnvloed? Pemoeda's van elders, nie uit die plaaslike bevolking nie, het in Oktober of November 1945 op hulle toegeslaan. Hulle het Louis en Joop op die plaas vermoor, na bewering doodgeskiet, en op die plek begrawe. Hertzog het probeer om te vlug, is elders gepak en doodgemaak en op die plek begrawe. Mevrouw Van Zyl-Venter is as geyselde saamgeneem en na maande gevangenskap deur die nasionalistiese vrygelaat. Sy het in 1948 na Suid-Afrika teruggekeer.¹⁸⁾ Verskeie geboue op die plaas is verwoes en die beste is weggedryf of geslag. Dit was die tragiese ondergang van die bloeiende Boerderij Generaal de Wet.

Daar is 'n sage oor die heldhaftige einde van die Afrikaners op die De-Wetplaas wat ooreenstem met hul naam as Bittereinders en Onversoenlikes. Volgens die sage het hulle tevergeefs die Britte om hulp gevra toe hulle aangeval is, en het hulle Grie dae lank heldhaftig geveg voordat hulle deur die pemoeda's oorweldig is.²⁸⁾

Daar was nog 'n sombere naspel. In Desember 1945, voor die aankoms van militêre uit Nederland, het 'n afdeling van 100 tot 150 KNIL-soldate uit Japanse krygsgevangekampe, bestaande uit Ambonnesee en Timorese, posisie op die Generaal-de-Wetplaas ingeneem om die streek teen terroriste te beveilig. Hul offisiere was Nederlanders, 'n eerste luitenant en drie vaandrigs. Ondanks die ellende in die gevangekampe het hulle moedig opgetree en twee aanvalle van pemoeda's afgeslaan en hulle agtervolg. Een van die vaandrigs was H. Obdeijn, tans luitenant-kolonel (buite diens). Hy het my berig oor sy verblyf op die plaas. Dit was toe verlate en sommige geboue was verwoes.²⁹⁾

In die jaar 1946 het 'n opsporingsgroep onder bevel van kaptein Gawi van die Nederlandse ekspedisieleër op die De-Wetplaas die liggame van Louis en Joop Hirschland gevind, opgegrawe en gefotografeer. Ek sal die leser die gruwelike foto's bespaar. Hul stoflike reste is in een kis deur vriende - onder wie mnr. Willem Nagel en sy eggenote - onder toesig van kaptein Gawi plegtig herbegrawe in die openbare Pandoebegraafplaas te Bandoeng. Louis is herken aan sy groot wit baard. Die kis was bedek met die oranje-wit-blou vlag van die Unie van Suid-Afrika as eerbewys aan hul aankoms uit Suid-Afrika.³⁰⁾

Wat het van die ander bewoners van die De-Wetplaas geword? Christoffel van Zyl se oudste dogter Helena het met haar eggenoot mnr. E.J.D. Nagelgast uit Nederland op 5 Maart 1942 na Australië ontkom soos bo gemeld is. Hulle het reeds op 5 April

1942 per skip na die Verenigde State (VSA) vertrek. Hy het daar as lugmagtegnikus te Jackson in Missouri gewerk. Hulle het na Australië teruggegaan en van 14 November 1943 tot sy groot verloff in Januarie 1945 het hy as lugmagtegnikus in Australië gewerk. Hy het daarna by die burgerlugvaart in Australië gewerk, wagtende op vervoer na Suid-Afrika. Op 15 Augustus 1945 het Japan oorgegee en hulle het op 9 Januarie 1946 in Batavia aangekom en Java besoek. Hulle het per skip 'Bloemfontein' van Brisbane na Rotterdam gevaar en daar op 25 Augustus 1946 aangekom. Op 17 Februarie 1947 het hulle per skip 'Jagersfontein' in Kaapstad aangekom en hulle in Johannesburg gevestig. Mnr. Nagelgast het daar sy tegniese loopbaan voortgesit. In 1949 is sy eggenote in die Queen Victoria Maternity Hospital te Johannesburg oorlede. Hy het met sy agtjarige dogter agtergebly en hertrou. Hy woon nou nog in Johannesburg.

Sy skoonmoeder, Wilhelmina Maria van Zyl-Venter, weduwee van Christoffel, het na haar gyseling deur die pemoeda's na Suid-Afrika teruggekeer; dit was in Oktober 1948. Sy het 'n rustelose lewe gelei, gebly by haar oudste dogter, mev. Nagelgast in Johannesburg, na die oorlyde van haar dogter by 'n nig in Uitenhage, terug na Johannesburg, by haar dogter Violet wat haar na die oorlog met eggenoot en kinders in Den Haag, Nederland, gevestig het, en terug na Suid-Afrika.¹⁸⁾ Plek en datum van haar oorlyde is my onbekend. Moontlik moet haar rusteloosheid verklaar word uit 'n trauma wat sy van haar verskriklike belewenisse op Java in 1945 behou het.

Die volgende en laaste bydrae in die onderhawige reeks sal handel oor die ander blanke boere in Oos-Indië en oor die laaste van die Mohikane, die langsliewende Onversoenlike O'Brien.

- o -

Naskrif betreffende Christoffel van Zyl.

Op die Britse lyste van Boerekrygsgevangenes op Ceylon in 1900-01 kom slegs een persoon met die naam Christoffel Johannes van Zyl voor. Hy sou dus die Onversoenlike met die naam moet wees. Daar is egter 'n ongerymdheid: die Britse lys gee sy leeftyd in 1900 as 36 jaar aan. Dit kan ten aansien van die Onversoenlike nie juis wees nie, want volgens foto's van hom uit die jare '20 was hy veel jonger. Volgens sy skoonseun, mnr. E.J.D. Nagelgast in Johannesburg, was hy by sy oorlyde in 1946 ruim 60 jaar oud en was hy 'n paar jaar ouer as sy broer Willem Gerhardus, wat in 1900 21 jaar was. Christoffel is vermoedelik omstreeks 1875 gebore tegelyk met sy tweelingbroer Hendrik wat in die Vrystaat gebly het, en hy was dus in 1900 ongeveer 25 jaar.

Die Britse lys deel oor Christoffel J. van Zyl as orige feite mee: Adres die plaas Brakwater, distrik Winburg (OVS); kommando/veldkornetskap Onder-Wittebergen; gevang by Fouriesburg (Brandwaterkom) op 30 Julie 1900 (dag van oorgawe deur generaal Marthinus Prinsloo). Sy krygsgevangenner was 9409. Die orige feite lyk aanneemlik.

Verwysings.

- 1) Voublad "Burgergedenkteken Platrand Ladysmith", sonder jaar.
- 2) Willie Hefer noem in sy oorlogsherinnering 1899-1902 in "Aanhangsel D" in J.N. Brink, "Oorlog en ballingskap", Nasionale Pers, Kaapstad ens. 1940, p.262, Louis Hirschland, Tielie Roos en Willie Hefer, maar sy herinneringe is nie orals betroubaar nie. R.L. Brohier, "The Boer prisoners of war in Ceylon, 1900-1902", in "Journal of the Dutch Burgher Society of Ceylon", volume 37 nr. 4, Colombo, April 1947, p.32-33, vermeld as ontsnaptes wat weer gearresteer is: Louis Hirschland en Eduard Reinhardt saam en W.G. van Zyl en F.J. Corbitt saam. J.R. Bothma se eie verhaal van ontsnapping kan nie bevestig word nie.
- 3) Die 21ste Onversoenlike wat toegelaat is om van Ceylon na Oos-Indië te emigreer en wat geen boer, maar bankklerk geword het, was Theodor Christoph Sandrock. Kyk die artikel van C. de Jong, "Die blanke boere in Oos-Indië, onder wie die laaste Afrikaners van Ceylon, 1903-1962, Theodor Christoph Sandrock, 1882-1953", in "Pretoriana" no. 93, April 1988, p.53-65.

Onlangs het ek 'n 22ste Onversoenlike, wat Ceylon nie verlaat het nie, opgespoor. Hy was Henry E. Engelbrecht van die plaas Strydfontein in die distrik Bethulie in die Oranje-Vrystaat, in 1900 32 jaar oud, lid van die kommando/veldkornetskap Grootrivier (tweede naam van die Oranjerivier) wat Bethulie skei van die Kaapprovinsie, op 30 Julie 1900 as behorende tot die leër van generaal Marthinus Prinsloo by Fouriesburg gevang en na Ceylon gestuur, aldus inligting van mej. E.M. Wessels, Oorlogsmuseum, Bloemfontein. Sy krygsgevangenner was 9607. R.L. Brohier, "The Boer prisoners-of-war in Ceylon", t.a.p. verwysing 2 p.50, berig 'n paar besonderhede oor Engelbrecht se verblyf op Ceylon wat hy blykbaar nie wou verlaat nie, maar waar hy 'n armoedige bestaan geleidelik het.

S.P.R. Oosthuizen, "Die beheer, behandeling en lewe van die krygsgevangenes gedurende die Anglo-Boereoorlog 1899-1902", ongepubliseerde proefskrif Bloemfontein 1975, haal op p.560-561 uit Brohier aan: "In Ceylon het uiteindelik een krygsgevangene, 'n Vrystater, H.E. Engelbrecht, agtergebly. Onder jammerlike omstandighede het hy hom in Hambartota gevestig waar hy op 25 Maart 1922 oorlede is. Van hom skryf R.L. Brohier: 'Beyond the wild, relentless waters of the Styx (Doodsrivier by die ou Grieke wat die wêreld van die lewendes skei van die onderwêreld waar die afgestorwenes vertoef) the turbulent spirit of the last man in 5000 who would not compromise, had found eternal rest. A simple inscribed stone in the Hambartota cemetery marks the spot where his mortal remains were buried. In this setting the rhythmic beat of sea on shore, and the sighing winds of the open spaces sound a continuous dirge. Their mournful murmur echoes the yearning of these exiles whose misty eyes were strained on every hill and glade of green:

...till anguish keen
 did once again a fresh hold take,
 the dear dead voices of the veldt awake
 that might have been."

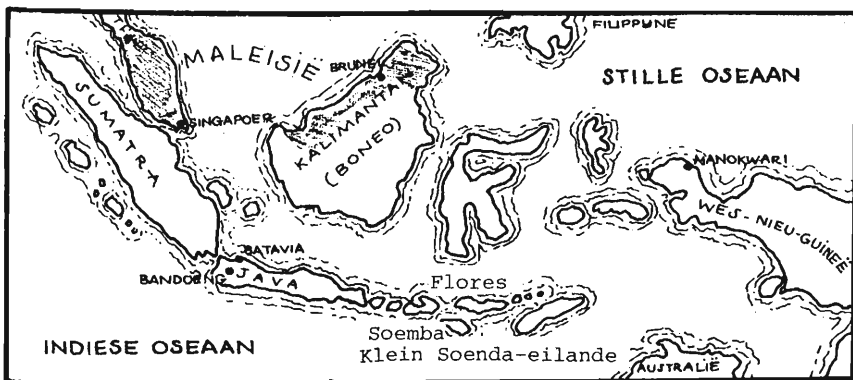
Brohier het hierdie gedig getitel "Exile" in sy digterlike geïnspireerde "In memoriam" vir die laaste Onversoenlike op Ceylon oorgeneem uit

die kampkoerant "Dyatalawa Dum-Dum", datum onleesbaar. Blykbaar het Engelbrecht vriende gehad wat 'n grafsteen vir hom bekostig het as die laaste eer aan 'n Onversoenlike oudstryder.

- 4) Kyk oor die afkoms en lewe van J.G. van Ham: C. de Jong, "Die blanke boere in Oos-Indië (ens.)" in "Pretoriana" no. 95, April 1989, p.58-60.
- 5) Tjisaroea was die spelling voor die jongste spellingshervorming van Bahasa, voorheen Maleis genoem, en word nou Cisarua gespel. Tegelyk is Djakarta, voorheen Batavia, verander in Jakarta, Soerabaja in Surabaya, Bandoeng in Bandung, Buitenzorg in Bogor ensomeer. Ek gebruik in die onderhawige bydraes oor "Die blanke boere in Oos-Indië" die ou spelling wat by die Nederlanders in Oos-Indië gangbaar was.
- 6) Kyk oor kommandant Frederik J. Potgieter: F.V. Engelenburg en G.S. Preller (red.), "Onze krijgs-officieren", uitgawe "De Volksstem", Pretoria 1904, p.147-148.
- 7) Besonderhede oor Eduard Reinhardt - deur Britte somtyds Reichardt gespel - is my verstrekk deur mej. E.M. Wessels, Oorlogsmuseum, Bloemfontein, wat my ook oor ander krygsgevangenes ingelig het, waarvoor my groot dank. Eduard Reinhardt se adres was by die begin van die oorlog Twiststraat, Johannesburg; hy was by die veldkornetskap Theron's Scouts, d.i. Transvaalsche Verkennerskorps (TVK); hy is 29 jaar oud gevang by die Vetrivier op 5 Mei 1900 en op 18 Julie 1900 na Ceylon gestuur; sy gevangennerommer was 2915.
- 8) Die Britte het die buitelandse vrywilligers by die Boerekommando's algemeen "mercenaries", d.w.s. huursoldate, genoem, maar dit is onjuis, want die buitelandse vrywilligers by die Boerekommando's het nooit geldelike vergoeding ontvang nie.
- 9) Tiffin is 'n ligte noemmaal of middagete.
- 10) Down beteken van Dyatalawa in die hoogland van Midde-Ceylon omlaag na die kus.
- 11) R.L. Brohier, verwysing 2 t.a.p.
- 12) Inligting van mej. E.M. Wessels, Oorlogsmuseum te Bloemfontein. Haar inligting lui: "Willem Gerhardus van Zyl, krygsgevangennerommer 6850, se adres was Caledonsdraai, Ladybrand, en hy gee sy kommando/veldkornetskap aan as Artillerie Bloemfontein, toe hy op 27 Februarie 1900 te Paardeberg gevang is."
- 13) R.L. Brohier, "The Boer prisoners-of-war in Ceylon", t.a.p. verwysing 2, p.32-33, berig oor hierdie ontsnappingspoging: "Two others were less smart, did it in the wrong way. They were W.G. van Zyl and J.F. Corbitt. Hiding by day and wandering seemingly blindly by night they took three days and were beaten back by leeches and forced into the open. While on the way to give themselves up to a military patrol, they fell in about 6 miles on the Haputale side of Ohiya with Mr. Sydney Herlt, a plate laying inspector, and his gang of labourers, who had been notified of the escape of two prisoners-of-war and wanted to be on the lookout for the escapees. The Boers, who were very hungry and tired and could hardly walk, made no attempt to evade arrest." "Plate-laying" beteken hier die lê van spoorstawe.

- 14) Die verslag heet "Staat van den landbouw op Java onder burggraaf Du Bus de Gisignies", goewerneur-generaal van Oos-Indië 1823-1830, p.63, aangehaal deur H. ten Hage, "Economische beteekenis der veehouderij op Java" in "Tijdschrift voor Economische Geografie", jaargang 1910, Den Haag, p.248.
- 15) H. ten Hage, t.a.p. verwysing 14, p.248.
- 16) J. van Stijgeren, "Afrikaanders bij Lembang", in "Moesson, Onafhankelijk Indisch tijdschrift", jaargang 30 no. 8, Den Haag, december 1985, p.17, belangrike artikel van Louis Hirschland se skoonseun, getroud met Nannie Lise Hirschland.
- 17) J. van Stijgeren, "Afrikaanders bij Lembang", t.a.p. verwysing 16 skryf: "Een electriche installatie kon in geval van nood worden ingeschakeld, doch het handmelken werd geprefereerd." Redes vir die voorkeur vir handmelk was moontlik die hoëre melk- en melkvetopbrengs en die geringere eise van higiëne vergeleke met masjinaal melk.
- 18) Brief van mnr. E.J.C. Nagelgast aan C. de Jong, Johannesburg, 10 November 1987. Hy het hom in 1936 aan die Witwatersrand gevestig.
- 19) Nagelgast verwysing 18 - Anonymus berig in "Zuid-Afrika, maandblad van de ZASM te Amsterdam", jaargang 17 no. 6, Junie 1940, p.82, oor Christoffel van Zyl: "Een broer van (Willem) van Zyl, die naar Zuid-Afrika terugkeerde, doch in verband met de rebellie van 1914 moest uitwijken, voegde zich later bij hen." In plek van rebellie moet ons die mynwerkersstaking van 1922 lees.
- 20) "Tannie van die Brandwag, Suid-Afrikaanse boere in Java", in "South African Railways and Harbours Magazine", Desember 1939, p.158. Die "Encyclopaedie van Nederlandsch Indië, uitgewers M. Nijhoff, Den Haag, en E.J. Brill, Leiden, 1918, tweede druk, berig in voce Lembang by Bandoeng: "Vermelding verdient nog, dat in 1903 aan eenige Transvaalsche boeren een stuk grond van de vroegere gouvernementen kina-aanplanting ter bebouwing werd afgestaan. Deze Transvaalsche kolonie is echter verlopen; enkele boeren zijn nog gebleven." Dit is 'n onopvallende verwysing na die Onversoenlikes op Vrijheidslust en die Generaal-de-Wetplaas.
- 21) Pieter de Waal, "Java, land van vulkane, oerwoude en rysvelde", in "Die Ruiters", 6 September 1947, jaargang 1 no. 18, 6 September 1947, p.48.
- 22) Brief van Kanselarij der Nederlandse Orden aan C. de Jong, Den Haag, 24 Maart 1986, Koninklijk Besluit van 24 Augustus 1922 no. 39, Hirschland as ridder benoem, en Koninklijk Besluit van 28 Augustus 1924 no. 20, W.G. van Zyl as ridder benoem.
- 23) J. van Stijgeren verwysing 15 skryf oor perdeteelt, maar dié bedryf is op die De-Wetplaas nie uitgeoefen nie, volgens mnr. E.J.D. Nagelgast verwysing 18.
- 24) Brief van mnr. Max Hoogvelt te Los Angeles, VSA, aan C. de Jong, 23 Julie 1986.
- 25) Mas is 'n adellike titel op Java, ook gebruik as beleefde aanspreekvorm, hier "mevrouw".

- 26) Foto's geleen van mev. M. Hamman gebore De Jong, te Florida, familie van die broers Van Zyl.
- 27) Kyk die artikels in verwysing 20 en 21 vermeld.
- 28) Ons vind die sage van die Afrikaners se einde in die artikel "Boer onder 't Zuiderkruis" in "De Spiegel, Christelik Nationaal Weekblad", no. 47, Wageningen 20 Augustus 1949. Die Friese boer Tyke Faber wat in 1949 boer op die Dirkshoeve te Tjisaroea, vertel oor die bewoners van die De-Wetplaas: "De twee stugge, zwijgzame Zuid-Afrikaanse boeren waren mensen naar zijn hart geweest. Zij hadden het vertikt om het hoofd te buigen voor de Britse overwinnaars en waren uit het oude Transvaal weggetrokken op zoek naar een nieuw en vrijer vaderland. Dat vonden zij in het Preangerbergland. Zij bouwden er een groot huis in Transvaalse stijl en stichtten een boerenbedrijf, dat vermaard werd over geheel Java. De Japanners wisten niet goed wat zij met deze mensen aan moesten, want zij behielden hun Afrikaanse nationaliteit. De Kempei (Japanse geheimepolisie) besliste dat zij neutraal waren en zij konden de gehele oorlog door vrij op "Generaal de Wet" blijven werken. Die vrijheid werd hen noodlottig want toen na de bevrijding (van die Japanse besetting) de terreur ... kwam opzetten, misten zij de bescherming van het concentra-tiekamp. Zij bleven, en enkele kilometers lager op de bergheiling (van die Tangkoeban Praoe?) bezetten de Engelse troepen hun laatste post. Wat daarachter lag was niemandsland. De Engelsen zijn correct en afgesproken is afgesproken. Drie dagen belegerende terroristen "Generaal de Wet" en drie dagen lang stuurden de vertwijfelde verdedigers boodschappen naar de Engelse post. "Not our territory", zei de Engelse commandant, en toen was de munitie op en de weerstand gebroken. Twee boerenfamilies met vrouwen en kinderen werden op beestachtige wijze uitgemoord. Het vee (werd) geroofd en de stallen (werden) verwoest." - Ek dank die verwysing na bogenoemde artikel in "De Spiegel" aan mnr. Jan van de Graaf te Philippolis.
- 29) Brief van luitenant-kolonel b.d. H. Obdeijn, 1986, aan C. de Jong.
- 30) Foto's deur mev. J.C.G. Reisner gebore Nagel, dogter van Willem Nagel, te Amsterdam welwillend aan C. de Jong uitgeleen.

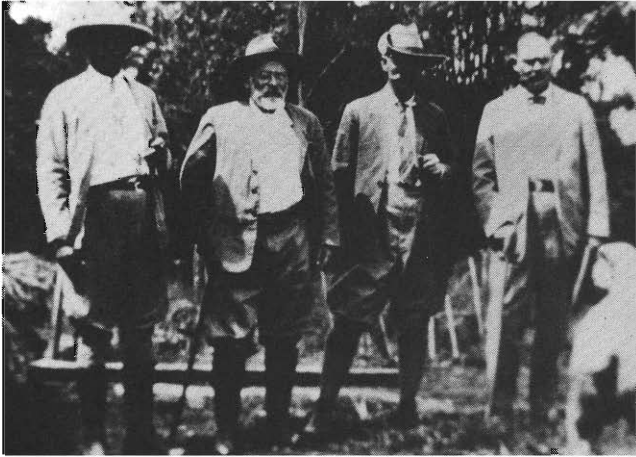
Sketskaart van Indonesië, die grootste eilandegroep ter wêreld wat op die landkaart van Europa strek van Ierland tot in Siberië, met 3000 bewoonde eilande en 'n oppervlakte van ruim 1,9 miljoen vierkante kilometer.

Jawa Met. Int.

Zouden gaarne officieel bewijs van
burgerrecht der Zuid-Afrikaansche Unie
willen ontvangen:

- I Willem Gerardus van Zijl
geboren 18 Juli 1880
te Riversdal Kaapkolonie
behoorde tot de ~~1ste~~ Bronje Wylstaat.
Artillerie
- II Louis Hirschland
geboren 5 Juli 1873 te Reinheim in Westfa
(Arikschlamm)
behoorde tot het Kongerstoep Commando
onder Commandant Potgieter later Comm.
Kemp. — :

Die drie stigters van die Generaal-de-Wetplaas op Java, vier Onversoenlikes van Ceylon; van links na regs: Willem Gerhardus van Zyl, Louis Hirschland en Christoffel Johannes van Zyl, en nog 'n Afrikaner, Theodor Christoph Sandrock uit Batavia op besoek op die Generaal-de-Wetplaas omstreeks 1930.

Foto van Mnr. Herman Sandrock

Die vulkaan Tangkoeban Praoe (d.w.s. omgekeerde prauw of boot) by Lembang op Wes-Java; verskeie blanke veeplase, onder welke die Generaal-de-Wetplaas, het uitsig op dié hoë vuurspuwende berg gehad.

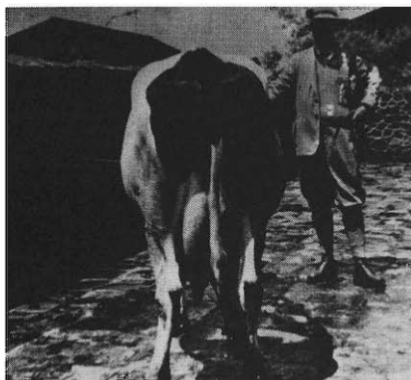
Foto C. van Dam, Verwoerdburg

De gesin van C.J. van Zyl op Java omstreeks 1930; van links na regs: Mevrou Wilhelmina Maria van Zyl gebore Venter — Christoffel van Zyl junior, alias Hertzog — agter Hertzog: Helena Maria Jacoba — Christoffel Johannes van Zyl — Violet; die jongste kind Wilhelmina was nog nie gebore nie. Foto van Mev. M. Hamman gebore De Jong, Florida

Christoffel van Zyl met sy seun Hertzog omstreeks 1935. Foto geleen van mev. M. Hamman gebore De Jong

Christoffel J. van Zyl met Boerehoed by een van die Fries-Hollandse melkkoeie wat die trots van die Generaal-de-Wetplaas was.

Foto uit die jare '20, geleen deur Mev. M. Hamman gebore De Jong te Florida

Bewoners van die Generaal-de-Wetplaas te perd; Willem en Christoffel van Zyl haal hul kinders en skoolvriende af van die skool te Tjimahi om na die De-Wetplaas te Tjisaroea te ry; op die groot ryperde sit Willem links en Christoffel regs; links van Willem op die klein blesperd sit Helena van Zyl, Christoffel se oudste dogter.

Foto van Mev. M. Hamman gebore De Jong te Florida

*Helena Maria Jacoba, oudste dogter van Christoffel J. van Zyl, in die fraai gemeubileerde sitkamer van die ouerhuis Tjisaroea omstreeks 1938.
Foto geleen deur Mev. M. Hamman gebore De Jong te Florida*

*Die plegtige herbegrafnis van Louis Hirschland en sy seun Joop in die Pandoebergraafplaas te Bandoeng in 1946; geheel links met wit muts kaptein Gawi van die grafte-opsporingdiens van die Nederlandse ekspedisieleër, geheel regs met lêrpet Willem Nagel, Nederlandse boer en vriend van Hirschland, die kis is bedek met die oranje-wit-blou vlag van die Unie van Suid-Afrika.
Foto van Mevrouw J.G.C. Reisner gebore Nagel*

SENSITIZING NAMERS AND NAMING AUTHORITIES/
SENSITISERING VAN NAAMGEWERS EN NAAWOWERHEDE*

by Dr. L.A. Möller
Onomastic Research Centre

Human Science Research Council (HSRC)

It's an honour to have been invited as guest speaker to the annual meeting of the Old Pretoria Society and to be given the opportunity to speak on place names and the sensitizing of namers and naming authorities in policy, principles and procedures.

Naming is said to be a socio-political activity. Although we may not all agree with this limited view, we also know that from prehistoric times the occult belief was that the namer gives power to, or gains power over the named in or through the act of naming. I thus wish to address my speech with this in mind since we are all aware of the fact that many, if not most of our indigenous place names are the heritage of preliterate naming societies, and a fair amount of these prehistoric and preliterate beliefs and customs still persist to this day.

In 1987 I had the opportunity to attend the 16th International Congress of Onomastic Sciences in Quebec, Canada, where this same issue was discussed in several papers. I have since taken an interest in it myself and began taking a closer look at the formulation of naming policies and the implementation of certain naming principles and procedures by our own naming authorities.

One of the main themes of the congress that was especially applicable to Southern Africa, was the one on "Language contact situations and onomastic activities", in which specific reference was made to proper names as a reflection of community values; as products of multilingual onomastic activities, even as social forces that result in language and attitudinal changes as well as in naming patterns. These changes are often brought about through the sensitizing of policy makers such as place name committees in respect of the onomastic interest of all groups. Of course, the historical and etymological criteria in names are just as important and have to be stressed in order to make valid assumptions and draw conclusions concerning sociological, ethnical, cultural and political trends existing in a nation, also how these trends are directed and determined by onomastic needs and motives.

One of the major outcomes of the above considerations and important criteria to be taken heed of in naming policies is evident in the numerous problems experienced by various countries in the laborious process of standardizing their geographic and official names from different language groups and often different writing systems within their communities or national borders. An investigation into these problems reveals that the importance of principles and guidelines in standardizing has to be taken into account when drawing up any kind of naming policy. The principles and guidelines should be refined and made practical so that the uncertainties (often reflected by numerous changes in principle formulation, for example when political situations within

*Toespraak gehou tydens die jaarvergadering van die Genootskap Oud-Pretoria op 12 April 1989.

a community change) can be eliminated and that the difficulties experienced by naming bodies can be alleviated.

It might also become a meaningful research undertaking to look at our three or four centuries of European naming settlement and to ascertain how the toponyms or place names from all the various languages and naming cultures have been treated on the official level in this country. To what extent have the naming aspirations and activities of the various groups been taken into consideration and accommodated, that is, been heard, recorded, documented, preserved and officially recognized?

We may remind ourselves here of the many dual forms for our major cities - the indigenous names often have no official status, although recognition is sometimes informally indicated in the media, on road signs, train tickets; and such indexes as may be distributed locally, for instance Pretoria as Tswane (its Sotho name), or as ePitoli (its Zulu name), or Durban as eThekweni (the older Zulu name), Johannesburg as eGoli or Gauteng and Cape Town as /Huigais (an old Khoikhoi or Hottentot name). Another aspect is the way in which groups may use their names as political weaponry, especially those of their leaders, to put pressure on naming authorities or to, just generally, make a form of a statement. Think of the many examples such as the Steve Biko and Nelson Mandela Roads, or the large number of politicians named in our own street names or local officials named in public places such as parks, swimming pools and the like.

The question may well be asked how many of the above mentioned problematic issues are applicable to our naming bodies? In my own experience now for the past 10 years as onomastic researcher in the Onomastic Research Centre (ORC) of the HSRC and as representative of this Centre at the Pretoria Urban Advisory Committee on Street and Place Names, I have often witnessed the difficulties experienced by our advisory committees on naming, especially in dealing with impartiality in these often sensitive and complicated issues. Also how the discussions and implementation of principles have to be manoeuvred with the utmost diplomacy especially when it comes to name changes or the naming of public and official places in areas where cultural and community values and sentiments of opposing political views are brought into the picture.

Over the years I gathered some examples such as the renaming of the Hertzog Tower, the proposed name changes for Despatch to John Vorster, Ladismith in the Cape to Langenhoven, the Soweto declaration for name changes after 1976, and the Pretoria Indian suburb street names furore in recent years where Afrikaans and English names were simply given to streets without consulting of the Indian community living in that specific new suburb. Some examples of these were names such as Katjlepievinglaan, Wildeanemoonstraat, and some English equivalents, with which the Indian community could not identify and subsequently lodged complaints to the Urban Advisory Committee on Street and Place Names.